

Австрійська Україна в 1906 році.

Виборча реформа — найбільше питання біжучої хвилі в Австрії за 1906 рік. Українські партії в Галичині. Вічовий рух за виборчою реформою. Виборча реформа в парламенті і становище поляків супроти неї. Результати реформи для галицьких українців. Хліборобські страйки в східній Галичині. Культурне життя галицьких українців. Шкільне питання. Науково-просвітні інституції. † Д. Танячкевич і † О. Мончаловський. Буковина. Угорська Русь. Українські колонії в Америці.

В житті народів австрійської держави 1906 рік мас трохи чи не таке саме епохальне значення, як кінець 1905 року для народів держави російської: в 1906 році доконано виборчу реформу до парламенту на підставі загального, безпосереднього, рівного й тайного голосування. Цим положено початок справжньої демократизації державного ладу в Австрії. Рух за виборчою реформою розпочався ще в кінці 1905 року за ініціативою австрійської соціаль-демократії і під безпосереднім враженням візвольного руху в Росії. Цілий 1906 рік переходила справа ріжкі періпетії у законодатних сферах при живому відгуку найріжнородніших кругів людності держави, яка реагувала всіма демонстративними способами; цілий рік виборча реформа захоплювала уми й зацівяла сторінки преси, і нарешті 1907 рік застасе її вже прийнятою двома палатами парламенту, так що на черзі стоїть тільки оповіщення її законом, на підставі якого розпочнуться нові вибори до парламенту весною цього року.

Справа виборчої реформи в Австрії безконечно ріжниться од боротьби за волю в Россії: вона не коштувала австрійській людності й тисячної долі тих мук і крові, якими оплатила Росія заведення конституційного ладу і тих ефемерних «свобод», під якими доводиться зараз нам жити. Кілька десятків років конституційного ладу, хоча й далеко не ідеального, виробили в Австрії такі норми життя, такі відносини між владою й народом, що й боротьба за демократизацію держави була проведена шляхом мирних, культурних засобів, за незначними, порівняючи, ексцесами, і то сливе виключно на тій частині австрійської держави, яка була найбільше покривдженна в усіх громадянських правах — у Галичині. Криваву боротьбу над знищеннем абсолютизму народи австрійські нережили ще в 1848 році, хоча прийшлося пождати аж до 1866 року, коли після сливе двох десятків літ панування реакції, силу абсолютизму було в край зламано нещасливою війною з Німеччиною, і парламентарний лад запанував уже безоворотно. Австрійський парламент був зложений попереду з делегацій од окремих краєвих ландтагів-сеймів, і тільки в 1873 році були заведені безпосередні вибори з чотирма куріями: 1) курією великої земельної власності, 2) курією торговельних італ, 3) городською курією й 4) селянською курією. В 1896 році добавлено чяту — загальну курію, в якій мають право всі повнолітні громадяне держави, як ті, що мають право голосу в якій небудь з перших чотирьох курій, так і ті, що в жадній з них курій голосу не мали. Загальність виборчого права, таким чином, установлена тільки з 1896 року, коли здобули його пізнько оподатковані, або й зовсім не оподатковані громадяне держави, що увійшли до п'ятої курії. Однаке безпосередність вибору мали самі лише перші три курії, а четверта й п'ята проходили двохступеневі вибори; щодо рівності, то можна сказати, що тут не було й зовсім: людність поділено на нерівні курії, при чому найбільше привиліїв мала перша курія, а найменше покривдженна була сама низча — п'ята курія.

Таке несправедливе виборче право впливало некористно для народів держави й на склад парламенту, даючи в нім перевагу найбільш забезпеченим і упривileйованим класам і роблячи пар-

ламент в значній мірі нездібним для творчої роботи, особливо те, що до парламенту перенесено з краєвих сеймів національні суперечки буржуазії всіх австрійських народів; особливо шкідливо відбивалась па діяльності парламенту чесько-німецька ворожнеча. За останнє десятиліття Європа була свідком ганебних скандалів, які мали своєю ареною австрійський парламент. В 1900 році парламент було роспущено, а з новим парламентом правительство обходилося тільки за поміччю § 14 конституції, який дає йому спромогу влаштовувати державні справи без парламенту — імператорськими наказами. Постулат загального, безпосереднього, рівного й таємного виборчого права виставляла весь час австрійська соціаль-демократія та інші демократичні партії, агітації яких завдачує своїм істнованням і п'ята курія. З особливою силою прогинувся рух за виборчою реформою під час австро-угорського конфлікту 1905 року. Ще більший вплив на цей рух мав всеросійський страйк в жовтні 1905 року, який зворухнувъ усю людність Австрії, і по всій державі розлилась хвиля мітингів і демонстрацій, в урядженню яких взяла провід соціаль-демократія. Попереду правительство пробувало боротись оружною силою, допустивши пролиття крові в самім Відні, але після грандіозної демонстрації і загального однодневного страйку 28 падолиста, в той самий день, одкриваючи сесію парламента, міністр-президент Гауч заявив, що правительство в лютому 1906 року предложить парламентові проект виборчого закону, опертого на загальному, безпосередньому, рівному й тайному виборчому праві. З цього моменту перший період боротьби — у його гострій формі — можна вважати скінченим. 1906 рік пройшов у теоретичному виробленні проекту в урядових і парламентських сферах, в обсужденню його в пресі і на мітінгах. Нас інтересує безпосередно виборчий рух в Галичині і значення всієї реформи для української людності держави, через те ми і спинимось виключно па тому, як відбувався той рух на галицькій землі, як трактовано при реформі права української людності, яка вийшла найбільш покривджену па користь «братів поляків» і при новому законі, але для того, щоб яспіще

уявити собі хід і виборчого руху, і парламентських перетрактацій над правами українців при новому законі, нам треба дати короткий нарис загального становища Галичини з початком 1906 року і розкладу партій української частини її людності.

Галичина — класичний край національного антагонізма з тою характерною присмакою, що тут іде боротьба не за перевагу між двома сильними націями, як наприклад в Чехії, але ми маємо тут дві одинакові по числу нації, з яких одна нагорожена всікими привileями в політичному, соціальному й економічному відношенню і, опіраючись на «історичні права» та «стан володіння», давить і гнобить другу націю, памагаючись стерти її з лиця землі, зденаціоналізувати і поглинути, щоб зміцнити на її кошт свій власний національний організм. Ці дві нації— поляки й українці. Перших в Галичині (по офіційним даним 1900 року) 39 887 02 (сюда зараховано 200 000 українців-католиків і 810 000 єреїв), а других—3 074 449. Поляки живуть компактною масою, яко сільська людність, тільки в західній Галичині, в східній же сільська людність—українська, а поляки мешкають там, яко поміщики й урядовці. З 1867 року, коли віденський уряд покинув свою думку понімати східній бік держави, Галичина зробилась польським Піемонтом, зерном будучого відродженого польського королівства в традіційних межах «од моря до моря». Вона повинна плекати польську культуру й зберігати духовні надбання польської культури так, щоб вони розпросторювали свій вплив і на російську Польшу і на Познань. Хоча галицькі поляки не винторили нічого з обсягу думки, літератури, журналістики й уміlosti, щоб могло зрівнятися з тим, що зробили їх російські земляки, але Галичина з їх погляду явила тією територією, котра мусить нагородити втрати польського «культурно-колонізаційного» руху, який він поніс в Німеччині й у Россії; український народ в Галичині з його землею мусить угноїти собою грунт будучої реставрованої Польщі і надолужити її втрати на сході й північному заході. За п'ятьсот літ свого нероздільного панування в Галичині поляки не змогли, не дивлячись ні на перевагу своєї державності й культури, ні навіть від унію, полонізувати українсь-

кий народ; в 19 століттю українці відродились до нового національного життя і заявляють свої права на громадський і культурний розвій та на економічне забезпечення. Над темпою масою хлоців і такого ж темного й приниженого уніяцького духовенства з'явилася молода інтелігенція, яка стає на чолі народного руху. Але що польській шляхті, яка недавно ще позбулася права володіння над душами цих хлопів і зберегла в своїх руках тільки зрошену їх потом і кровлю землю, що й до справедливих прав українського народу?—«*tu n'єma Rus!*»—відповідає вони, тута панус польське історичне право! Австрійський уряд, який в першій половині 19 століття сам підтримував українців у їх перших слабих кроках на полі громадського життя, вбачаючи в них вірних «тірольців сходу» і противвагу полякам, тепер з 1866 року віddaє Галичину в руки польської шляхти, яка в особі свого консервативного «кола» у віденському парламенті стає вірною подпорою уряду. І ось наслідки польсько-української рівноправності в Галичині: поляки шлють до віденського парламента 78 послів, українці — 8; у львівському сеймі засідає на 161 послів—13 українців. В залежності од того українські потреби упослідженні до остатньої міри і скрізь і у всьому приносяться в жертву інтересам польським. Щоб не бути голословними, досить пригадати, що на задоволення економічних і культурних потреб західної Галичини сейм завжди робить безмірно більші асігнування, ніж на подібні потреби східної (чисто-української по своїй сільській людності) Галичини. В руках у польських поміщиків «право» пропінації (горілчана монополія), і це право вони продали краю недавно за 124 міліони корон, задержавши за собою виключне право аренди горілчаних заводів. У руках поміщиків ліси й пасовиська. Цим вони держать в залізний залежності селянинів, обтяженого цілим рядом середньовікових правил—аж до заборони вбити зайця на своєму власному городі,—право полювання мають тільки поміщики. Злидні, безземелля, низька заробітна плата (16 — 40 коц. в день на своїх харчах дорослому сільському наймитові в літню пору) женуть українських селян в еміграцію до Америки. Щоб не згубити де-

шевої робочої сили, польські пані в сеймі ставлять всякі перешкоди еміграційному рухові наших селян аж до заборони українського бюро праці, яке мало метою направляти українських селян на гарні заграниці заробітки. Таке бюро довелось одкрити на території Німеччини. В той самий час польська шляхта нічого не має проти колонізування східної Галичини мазурськими селянами,—мовляв збільшується польський елемент. В 1904 році засновано польський колонізаційний банк,—pendant до пруського колонізаційного банку в Познані. Поляки мають в обох частинах Галичини 49 середніх шкіл; українці—5. Народних шкіл до 1867 року, цеб-то до запанування польського режиму в краї, було українських і польських шкіл в тісному процентовому відношенню: 42,6 і 54; тепер українці мають 36,7, а поляки 62,7 процентів загального числа народних шкіл. Про польсько-українську рівноправність у львівському університеті нашим читачам, певно, добре відомо після недавніх подій у Львові. Позволимо собі навести ще цифрові данні асігнувань сейму на польські культурно-просвітні інституції й на українські. В бюджеті 1904 року на польські приватні школи призначено субсидії 73,830 корон, на українські—10,400. На Krakівську Академію Наук призначено 79,000 корон, на Наукове Товариство імені Шевченка у Львові, яке розвиває далеко інтенсівнішу видавничу діяльність, ніж та Академія,—10,000. На польський театр призначено 119,000 кор., на український — 18,500. На піддережання польських історичних памяток 48,220 кор., українцям—нічого¹⁾. На польські сільсько-господарські спілкові організації призна-

¹⁾ Не можемо не згадати тут ганебної історії з реставруванням польського королівського палацу в Krakові, т. зв. Вавелю. В кінці 1905 року відбулась передача австрійському цісареві, яко польському королеві, замка польських королів на Вавелю в дарунок од поляків. Реставрація цього замка коштувала міліони, які стянуті шляхом податків з українських селян. Не помогли протести українських послів у сеймі, не помогли протести в пресі і в архівах: українці з своєї кешені виплатили жертву для польської пихи.

чене 659,274 кор., на українські («Просвіта», яка організувала цілий ряд спілок, кас і потребительських та інших подібних товариств) — 4,000. Польські добродійні товариства дістали 45,000 субсидій, українські — 1,800. «Рівноправність» з цих цифр виглядає досить виразно.

Супроти польської політичної сили й соціально-економічної переваги, супроти польського шовінізму, од якого не вільні такі поступові польські партії, як соціаль-демократична (порівн. її відношення до недавнього ювілею облоги Львова Хмельницьким), виступає українське громадянство розбитим на партії й на фракції і розколотим у самій сердцевині на два ворожих табори — український і москофільський. Правда, москофільство, якому найстратиційший удар завдав упадок абсолютизму в Росії, слабне з кожним роком, доживаючи свої останні часи, але все ж і досі ще це — значний тормоз для громадського поступу української людності. Щоб легче уявити собі вітовий рух, який повстав 1906 року за виборчою реформою, і щоб уяснити собі взаємні відносини сил українських і польських, представлених в парламенті, вважаємо потрібним познайомити читачів з сучасними українськими партіями в Галичині, які виступали в 1906 році на громадській арені¹⁾.

В Галичині зараз маємо три українські партії: національно-демократичну (головний орган її «Діло» існує з 1880 року), радикальну («Громадський Голос») і соціаль-демократичну («Воля», «Земля і Воля»); окремо стоїть невеличка група посла Ол. Барвінського з газетою «Руслан», яка додержується лояльності відносно уряду й польських урядових кругів, лише ішоді переходячи в легку опозицію чисто національного характеру, коли ті круги занадто яскраво виявляють своє українофобство. Партия національно-демократична, безперечно, найсильніща й накраще.

¹⁾ Для цього ми користуємось статею М. Іозинського в «Літ.—Наук. Вістн.», 1906, II. Цраці цього видатного галицького публіциста взагалі дуже цінний матеріал для ознайомлення з життям Галичини за останні часи.

з організована з усіх трьох; вона повстала в кінці 1899 року з давньої народовецької, припявши в загальній основі програму радикальної партії, усунувши тільки яскраво зазначений соціялізм і антіклерікалізм радикалів. До новоутвореної партії увійшли кілька радикалів (Іван Франко, Свген Левіцький, В. Охрімович). Партія не виконала тих надій, які покладались на неї, хоча їй вдалось широко розпросторити свою організацію і взяти в свої руки національну українську політику Галичини. Нац.-демократична партія рішучо зірвала всякий союз з московофілами, що їй треба поставити в заслугу: в значній мірі підтримувала вона страйковий рух 1902 року і у виборчій агітації 1906 року взяла широку участь. Діяльність партії—що до її з'ездів, роботи комітетів, провадиться досить конспіраційно, і до преси доходять скуні відомості про неї, павіть спровоздання з партійних з'ездів не цілком дрюкуються в партійному органі «Діло». В значній мірі кадри партії складаються з духовенства, хоча тепер вона не має вже того клерикального характеру, як давня народовецька. Головні діячі партії—люде світські. Лідером партії можна вважати, обік офіційального її проводири—посла Ю. Романчука, талановитого політика й бесідника адвоката Ев. Олесницького.

Радикальна партія, яка віддала такі значні послуги справі політичного освідчення українського селянства в Галичині в початку 90-х років, з того часу, як від неї одкололись соціаль-демократична і національ-демократична групи інтелігентів, стала «на мертвій точці». Були проби недавно оживити її, воскресивши ті світлі традиції партії, які пустили глибокі коріння в галицькому селянстві, в ті часи, як духовним вождем партії був М. Драгоманов, а в рядах її такі діячі, як Ів. Франко і М. Павлик; але проби ті можна вважати невдачами, і партія переживає сумні часи. Відновлений орган її «Громадський Голос» більше тільки дратус духовенство своїм крайнім антіклерікалізмом—часами в досить грубій формі, піж приносить користь справі освідчення мас. Радикальна партія підтримує організацію «січей» і в своїй газеті подає хроніку січового руху й багацько

кореспонденцій про нього. Найбільше прихильників мас вона серед селян на Покуттю (південно-східний бік Галичини).

Українська соціаль-демократія, яка становить складову частину соціаль-демократії австрійської, об'єднаної на прінципі федералізму, визнаному на брюнському з'їзді 1899 року, не проявила особливої живучості. Міський пролетаріят в Галичині здебільшого спольщено; останніми часами почали соціаль-демократи свою агітацію по селах, але, крім збаражського повіту, агітація та до серйозних наслідків ще не привела. Значніші організації по містах існують тільки у Львові, Станиславові й Відні—серед тамошніх українських робітників. 2—3 видатніших агіаторів і діячів партії (М. Ганкевич, С. Вітик, Т. Мелень) переважно виступають на вічах, які влаштовують польські соціаль-демократи. Партія має дві невеличкі газети—«Волю» у Львові і «Землю і Волю» в Чернівцях. В січні 1906 року відбувся партійний з'їзд у Львові, при участі делегатів від польських соціалістів і українських соціаль-демократів з Росії, а також кількох десятків селян Збаражського повіту.

Москофільська партія, як ми вже зазначили, хилиться до упадку. Після того, як вона стратила моральну й матеріальну підтріжку з Росії, де вже стало не до неї, з ослабленням бюрократичного абсолютизму в Росії, москофіли загубили точку опори і вся їх ідеологія опинилася у повітрі. По інгерії ще відбуваються іподії з'їзди партії; запасні матеріальні засоби, як, наприклад, узурпований москофілами «Народний Дім» у Львові, дають їм змогу видавати далі свої газети «Галичанинъ» і популлярне «Русское Слово» та ще цару пікмечних листків, і підтримувати ріжні москофільські інституції й товариства, засновані паралельно зо всіма подібними інституціями українськими. Характерною рисою в житті москофільського напрямку являється новіща течія серед молодших його членів, яку можна б назвати ліберальною, котра заявляє про свою прихильність не до урядової Росії, але до народної і зі співчуттям відноситься до визвольного російського руху. Але, як і старі, так і молоді москофіли все більше тратять грунт під собою, і навіть появилися

тієї новішої течії є призником лише близької агонії всього напрямку, який приніс таку безмірну шкоду для українського народу в Галичині.

Рух за виборчою реформою, який піднявся по цілій Австрії, з особливою силою прокинувся серед галицьких українців в нечуваній досі мірі. Всі три українські партії виступали солідарно, і бесідники однієї партії раз-у-раз виступали на вічах, скликанях іншою партією, забувши на деякий час партійні суперечки. По самих глухих закутках відбувались віча, на яких збирались сотні й тисячі народу. Відень завалювали сотнями телеграм з резолюціями, в яких ставилось домагання загального, безпосереднього, рівного й таємного голосування. Особливо імпозантно вийшло всенародне віче, скликане національно-демократичною партією в початку лютого у Львові на площі Високого Замку, де зійшлося понад 40,000 народу з усіх сторін галицької України. За скликанням того віча агітували по краю всі три партії і на самому вічу промовляли поруч себе національ-демократи, радикали й соціаль-демократи. В резолюціях, поставлених Євгеном Олесницьким і одноголосно прийнятих велелюдним зібраним, містилося жадання загального, безпосереднього, рівного й таємного виборчого права, протест против усіх впімкових постанов, у проекті реформи зроблених з метою покривати народні маси Галичини, порівнюючи з іншими краями Австрії або східну, українську частину Галичини в порівнанні з західною польською, домагання виборчого трібуналу, щоб забезпечитись від виборчих насильств, заява, що тільки справедлива виборча реформа покладе основу для мирних відносин між обома народами Галичини.

Москофіли змушені були силою ходу подій теж прилучитись до загального руху, але свою агітацію вели окремо від українських партій, і в самий день всенароднього віча на Високім Замку скликали й собі віче у Львові в залах «Народного Дому», куди зібралось, коли вірити москофільським газетам, біля 6000 народу. Резолюцію в головних точках ухвалено подібно до української.

Перший проект виборчої реформи, вироблений бароном Гаучем, призначав число членів парламенту 455 (замість давніх 425). З них на Галичину припадало 88 посольських мандатів: 61 для поляків, 27 для українців. Проект цей не задовольнив ні тих, ні других. Проти проекту виступило консервативне польське «коло», яке підтримувало заходи «всенімців» у справі відокремлення Галичини і виділення її в окрему країну па взір Угорщини, з самостійним парламентом. І всенімці, і коло польське були, кожне по своєму, заінтересовані в цьому відокремленню: всенімці бажали надати австрійській державі чисто пімецький характер і, бачучи, що по урядовому проекту німці мали б у парламенті 205 послів, а пінемецькі народи 250, рішили домагатись того відокремлення, бо тоді од 250 пінемців відпало б 88 галицьких послів, і, значить, пінціам була б запевнена перевага. Поляки, боячись, що при демократичному прінципі загального і т. д. права вони втратять своє верховодне значіння в парламенті, коли зайде там мова про галицькі справи, теж уважали вигіднішим для себе відокремитись і порядкувати в Галичині вже по своєму. Однаке проект польсько-піменської спілки був відкинутий в парламенті. В Галичині проти нього повстали всі українські партії, а з польських тільки соціаль-демократи і селянська партія. Однаке польське коло не спинилось на цьому в своїх заходах проти реформи і поставило ряд домагань, які б і при новому законі забезпечували полякам перевагу над українцями. Австрійський уряд змушений був рахуватись із поляками. Не помогли резолюції українських віч, гарячі голоси в пресі, не помогла спеціальна депутатія до імператора; ця депутатія, в складі якої було двоє членів палати панів (митрополіт граф Шептицький і епіскоп Чехович), двоє послів до парламенту (Ю. Ромапчук і Король), два члена сейма (епіскоп Хомишин і Олесницький), здобула авдіенцію в імператора і в самих лояльніших висловах просила його, щоб «східна Галичина і український народ що-до безпосередності виборів будуть трактовані одинаково з іншими краями і щоб також одержати число мандатів відповідне величині краю і числу населення».

Депутація ця, доповнена ще кількома видатними українськими діячами, була і в барона Гауча, але, крім загальних обіцянь, що «український народ буде задоволений, як слід», і закликів до тихого й мирного нововедення, не почута нічого, що давало б справді надію на справедливе відношення до потреб українського народу в справі реформи виборчого закону. Віче на Високім Замку в своїй резолюції, між іншим, заявило про свою солідарність з цією депутатією.

Після невдачного торгу з польським колом за число галицьких мандатів, Гауч мусів піти в одставку. Проект його, який призначав українцям 31% мандатів замість 43%, які належать українцям (поляки та євреї становлять 57% галицької людності, і українці—43%), не задовольнив і другу сторону. Місце Гауча заняв бувший намісник Буковини князь Гогенлоге. Він предложив новий проект: з загального числа 494 мандатів Галичина мала дістати 102 мандата, з них 25—28 для українців, а решту— поляки. Галичина поділялась на 32 городських округа і 35 сільських. В городських округах усі 32 мандати запевнялися за поляками, а з сільських 16 округів західної Галичини давали полякам 32 мандати, а в східній Галичині по одному мандату в 19 округах здобували українці, а другий мандат в 11 округах здобували поляки і в 8 українці (сільський округ дає 2 мандати). На скільки покривджене було українців у проекті Гогенлоге на користь поляків, буде видно з того нерівного поділу округів, який давав змогу 54518 поляків обірати одного посла і 104671 українців теж одного. Взагалі проект Гогенлоге давав полякам 73,5% мандатів, українцям 26,5%.

Гогенлоге продержався на своїй посаді тільки місяць і мусів знати слідом Гаucha через новий конфлікт з Угорщиною. Наступник Гогенлоге борон Бек прийняв цілком проект Гогенлоге і передав його до виборчої комісії парламенту. Та комісія поробила незначні зміни в проекті: усіх послів у парламенті має бути 514; до 495 мандатів урядового проекту комісія додала 19, розділивши їх між окремими країнами й народами. Галичина здобула до призначених їй проектом Гогенлоге 102 мандатів ще 4 (поляки

3, українці 1 мандат). Таким чином Галичина посилатиме до парламента 106 послів: поляки—78, українці 28. «Коли взяти, говорить М. Лозинський¹⁾, під увагу тільки українську територію, східної Галичини, то побачимо, що проект призначає на п'ять українцям 28 мандатів, а полякам 30. Це значить, що виборча реформа, яку тепер робить Австрія, чинить український парод на його власній землі політичною менишістю».

Всі протести й внесення, які робив український посолський клуб у парламенті (до нього належить 8 послів: Король, Кос, Романчук, Яворський, Барвінський Гладишовський, Длужанський і Мандичевський), пічого не помогли: парламент відкинув усі їх домагання й поправки. Українські посли змушені були до насівного опору, обібралши формулою його—сепцесію. Посол Романчук іменем своїх товаришів зложив заяву, що українські посли більше не братимуть ніякої участі в народах над реформою і роблять одвічальними за шкідливі наслідки її для українського народу всіх тих, хто був її причиною; кінчиться ця заява словами: «правительство і партії палати послів не зважили на найсправедливіші і найуміркованіші домагання українців, її обіцянки, данні їм короною, що з ними буде поступлено справедливо й рівномірно, не сповнено. Стаповище українців ні в чому не змінилося. Тє, що вони мали дістати, віддано іншим... Ми, заступники українського народу, не можемо помагати обдирати його з прав через дальшу участь в ухваленню цього закона. Ми констатуємо, що коли український народ досі вірює справляв свої обовязки супротив держави й корони, вони своїх обовязків супротив українського народу не додержали. Через це в імені українського народу оголошуємо торжественний протест проти цього рабупку його прав. Заявляємо, що не признаємо за закон цих ухвал, якими запасливувано нас, і які австрійську державу покривають соромом. Всіх тих, що винні цим ухвалам, робимо одновідальними за їх наслідки. З цього часу не братимемо участі

¹⁾ «Нова Громада», 1906, кн. 10, ст. 123.

в нарадах над виборчою реформою»¹⁾. Центральний орган української національно-демократичної партії—«Народний Комітет» оповістив у «Ділі» (ч. 229) «Протест українців галицької землі» проти принятого в комісії проекту виборчої реформи. Само собою, обидва протести реального значення й впливу на вироблення закону не мали, полишивши хіба слід в душі українського народу, додавши ще тієї ненависті, яку викликало ганебне поводження з ним шляхетсько-польської правлячої кліки. Палата послів і палата сенату прийняли проект реформи, і нові вибори розпочинаються зараз уже на підставі нового закону. При всій своїй несправедливості що до українців новий закон має ще ту невигоду для них, що змінити його можна лише тоді, коли на це згодиться половина послів з Галичини; а тепер сливє $\frac{3}{4}$ числа послів складають поляки. Ясно, що зміни тієї дуже важко буде добитись.

Висловивши протести, заявивши про кривду українському народові при заведенню нового закону, українські політики беруться вже до виборчої агітації, щоб запевнити собі й ті придбання, які належать їм по новому закону. Всеж таки, як не як, українці здобувають в Галичині 20 нових мандатів, а всього матимуть разом з українськими послами з Буковини 33 голоси в парламенті, що становитиме вже деяку силу.

Літній сезон 1906 року в Галичині зазначився цілим рядом хліборобських страйків, які нагадали знаменитий страйк 1902 року. Щоб зрозуміти, на скільки становище сільського робітника в Галичині примушує його братись за такі гострі способи боротьби, як загальний страйк, досить пригадати, що плата сільського робітника в саму гарячу пору не перевищує 40 коп на своїх харчах, і навіть така ціна є здобутком великого страйку 1902 року. Уже з весни то тут то там почали вибухати страйки, і галицька адміністрація кидалась втихомирювати їх з таким же

---

¹⁾ «Рада», 1906, ч. 55.

запалом, з яким у Россії винищується «крамола». З приходом літніх робот польські власті приготовились до формальної війни, а в червні намістник Галичини, граф Потоцький (той, що насаждає у нас на Україні «інтензівну культуру», нищачи селянські сади—див. про це «Україн. Вѣстн.», ч. 10, статя В. Доманицького), видав упіверсал «До селянського населення», в якому обіцяв, що «де буде потреба, там виступлять жандарми і військо, котрі можуть насильство оружжем відперти... щоб забезпечити всюди спокій і свободну працю для кожного... Де свої люди не хотіли б працювати, там переведуть жнива чужі люди, котрі заберуть заробіток, а місцеве населення потерпить страти, які вже не вернуться»¹⁾). Вельможний граф додержав свого шляхетського слова: надійшло літо, страйки почали вибухати, і власті взялись до роботи: «де тільки політична власть сподівалася страйку, туди заздалегідь приводила жандармів і військо. Всі політичні волі касувалися, а зачипався воєнний стан. Кожного, хто поважився агітувати за страйком, арештували, вигадуючи на його якесь злочинство, та замикали до-слідчої тюрми. За найменший опір жандармові чи політичному урядовцеві та й загалом за все, за що суд не міг би засудити, засуджувала політична власть, в супереч конституційним законам, «адміністраційним робом», цебто на підставі перед-конституційних цісарських наказів. Одно слово—справжній воєнний стан, на скільки він можливий при формальнім істнуванню конституції»²⁾...

Судові власті перевели цілий ряд аграрних процесів, видаючи дуже строгі засуди, бажаючи тероризувати селян, щоб не допустити в будучині до страйків. На скільки урядовий терор в силі заспокоїти аграрний рух, на це бачимо чимало прикладів і в себе дома. А що галицькі власті провокують у себе аграрний терор з боку селян, на це вже есть фактичні докази...

¹⁾ «Літ.-Наук. Вістник», кн. VII, ст. 158.

²⁾ «Нова Громада», X, ст. 127, статя М. Лозинського «Вісти з Галичини».

Культурне життя галицької України в 1906 році йшло своїм звичайним шляхом розвитку, виявляючись в зрості культурних і просвітніх організацій, у розвитку шкільництва, журналістики у збільшенню літературного й наукового видавництва. Тяжкі обставини політичного життя Галичини приводять до того, що всякі здобутки на чисто-культурнім полі доводиться українцям виборювати з тяжкими зусиллями у поляків, і через те культурні справи приймають характер політичний і стають гаслом політичної боротьби. Кожну нову гімназію, кожну нову кафедру в університеті доводиться брати з бою, витрачаючи на цю боротьбу сили, які, при інших, більш счастливих обставинах, мусили б іти на боротьбу за чисто-політичні й соціально-економічні потреби українського народу. Значну участь, як духовну, так часом і матеріальну, брали до останнього часу в житті Галичини українці російські. Тепер сконстатовано, що така участь за 1906 р. значно ослабла. Ми не вважаємо, як де-хто, таке ослаблення співробітництва українців у культурному житті Галичини за обявленням когось сепаратизму, а признаємо це цілком природним з'явленням: тільки тепер українцям російським одкрились двері для культурної роботи у себе дома, і нема пічого надзвичайного в тім, що вся їх увага звернулась на свої хатні справи, що вся їх енергія пішла на те, щоб положити у себе підвалини національної культури, бо кожна пропущена хвилина грозить безповоротно втратити позіцію. Як не як, український елемент в Галичині здобув собі позіцію безмірою міцнішу, піж на Україні російській. Нам пригадуються слова проф. М. Грушевського, сказані ще в самім початку 1901 року про випробування моральної спілки Галицької України, відбуте за останні десятиліття, — чи може вона двигати на своїх плечах, без помочі інших українських земель національний тягар: «Галичина частю витримала цю пробу. Хоч як дорога й цінна нам участь земляків з інших частин України, але річ очевідна, що ця участь вже есесіонального значіння в розвою нашої національної роботи не має: Галичина, в загалі австрійська Україна, в найгіршім разі може стояти своїми власними силами... Українська нація від національної смерти за-

безпечена—смерть перелетіла над нею»...¹⁾ Признаючи всю шкідливість усякого сепаратизму між різними частинами української землі, коли б тільки він прокинувся, і вірячи, що з зміцненням українства в його природнім осередку—наддніпрянській Україні—ти самим підіймуться шанси й його окраїн, ми вважаємо не-відкладною потребою часу—звернути всі наші сили на це зміцнення у себе в Росії; через те ѿ часове зосередження уваги наших українців виключно на своїх місцевих справах призначаємо цілком оправданим з точки погляду й всеукраїнських інтересів.

Стан української школи в Галичині, як справедливо говорить М. Лозинський²⁾, цілком залежить від політичного й соціального становища українського народу в Галичині: упорядкувати як слід українську школу в Галичині, значить — перше всього зруйнувати те політичне і соціальне поневолення, яке налягло там на український народ. Поляки не тільки не дають українцям засновувати нові школи, але докладають ріжких заходів, щоб український народ як найменше скористався і з тих шкіл, які він має зараз. До таких заходів безперечно належить розпорядження красової шкільної Ради, які мають на меті обмежити вступ селянських дітей до середньої школи взагалі і не допустити спеціально українських дітей до гімназій, щоб таким чином не-решкодити витворенню української інтелігенції. До таких же заходів можна з врахуванням й систему, яка прикладається до українських народніх шкіл: обставляти ті гімназії так погано і обсажувати вчительський персонал такими силами, щоб відвернути українське громадянство від тих гімназій. Німим протестом проти цієї системи були в минулому році численні самовбійства серед учнів українських гімназій, які глибоко зворушили українське громадянство і довго служили предметом діскусії для преси. З конкретних здобутків 1906 року для середньої української школи можна вважати тільки однинення при польській гімназії в Бер-

¹⁾ „Іт.-Наук. Вістник“, 1901, II, ст. 86.

²⁾ „Нова Громада“, XI, „Українська школа в Галичині“, ст. 71.

жанах паралельних відділів при І та ІІ класах, де деякі предмети викладатимуться українською мовою. Це — замість повної гімназії, якої домагається українське громадянство (недавно відбулось селянське віче при участі 3.000 чоловік, на якому ухвалено домагатись повної української гімназії в Бережанах). Досі українці мусять обмежуватись 5 гімназіями, де страшений панлив учнів. Поляки мають 49 гімназій і реальних шкіл, і па черзі стоять спольщення німецької гімназії в Бродах.

Становище народної української школи в Галичині дуже сумне, і 1906 рік не приніс ніяких поліпшень для неї. Но прежньому українська школа має утраквістичний, цеб-то польсько-український характер, по прежньому краєвий шкільний уряд старається замінувати вчительські посади поляками й польками, які являються польськими національними агітаторами, вчать дітей відноситись з прізирством до всього українського, натомість возвеличують історичну Польщу, польську мову й письменство — яко шляхетські, панські. На скільки це відповідає прінципам педагогії, коли вже не завданням української школи, яко такої, нехай судить читач. Единим проблемсом у цій справі являється початок організаційного руху серед українського вчителства, змагання засновувати приватні вчительські семінарії, що збільшить кадри українських учителів і підйде їх моральний рівень.

В справі університетській, яка вже в минулому 1907 році прияла такий гострий характер одвертого руху, треба зазначити обявлені тоді внутрішньої війни між польськими університетськими властями і українським студентством, що послужили прологом до грандіозної демонстрації в січні цього року. В лютому 1906 року дійшло вже до бійки і «барікад», спровокованих ректором Глюзінським. Незабаром після того відбувся зъезд української молодіжі з вищих шкіл Австрії, на якому ухвалено резолюцію, що вся українська академічна молодіж «висловлює українським студентам львівського університету своє признання за їх боротьбу за здійснення постулату самостійного українського університету у Львові та закликає їх, щоб у найближшім часі під з більшою енергією як досі повели акцію в раз прийнятім па-

чрімі». Незадоволення росло протягом усього року; на кожному кроці українських студентів ображували в їх національному почуттю, кривдили в правах, аж доки не довели до тих подій, свідками яких ми були недавно.

З народопросвітних інституцій галицької України найповажніша — «Просвіта». Відігравши значну роль в ділі культурного розвитку галицького селянства, останніми роками це товариство засвоїло собі якусь рутинність, що являється тормазом до дальшого розвитку, і що почало викликати протести з боку самих селян, як це виявилось на загальних зборах «Просвіти» в літку 1906 року. На цих зборах відчитано справоздання, досить неясне з боку цифрових даних, хоч там і згадувалось про здобутки т-ва за 37 років його існування: «десятки тисяч членів, мільйони примірників книжок, тридцять і кілька філій у краю, півтора тисячі читалень... нові економічні організації на полі промисловім, в спілках молочарських і господарських». В 1906 році «Просвіта» мала 17478 звичайних членів (які вступили до товариства з часу його засновання), 35 філій і 1550 читалень. В кінці року в товаристві здійснено де-які реформи в організаційній справі, утворено кілька нових комісій, які мають занятись запомогою пародові що до справ економічних, і ухвалено видавати часопис «Письмо з Просвіти», яка почала виходити вже з наступного року.

Самою солідною культурною інституцією на Галицькій Україні, що має всеукраїнське значіння, являється Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. Сподіваючись подати на сторінках нашого журналу докладніший парис його діяльності за минулий рік, ми зараз згадаємо тільки засновання при Товаристві Статистичної комісії. Завданням цієї комісії являється «справлення офіційльної статистики, її планів і техніки: вона має звернути увагу на явища, полішенні офіційльною статистикою, вказати на недокладності, які виникають з невідповідних схем і способів, якими збирається і групуються цею матеріал, і запомогти їх полішенню... При успішній організації статистичної роботи комісія, очевидно, буде в стані дати й безпосередно від себе

цінні причинки до підвищення нашого сусільного, культурного й національного життя»¹⁾. Коли пригадати, до якої тенденційності доходить польська офіційна статистика в Галичині, скільки аргументів черпають з її фальшивих матеріалів польські верховодячі круги проти культурно-національних домагань українців. то ясно буде, що усупішний розвиток Статистичної комісії Наук. Тов. ім. Шевченка матиме не тільки наукове, але й величезне громадське значення, тому її заснування ми вважаємо за факт грамадської важливості.

В 1906 році галицьке громадянство понесло втрату в особі о. Данила Танячкевича, одного з видатніших і сімпатичніших народовіців старшого покоління. Ноктійний Танячкевич—фігура надзвичайно орігінальна й інтересна. Вихованський під впливом перших ідей українства, присвячених до Галичини разом з поезіями Шевченка в 60-ті роки, перейнявши глибокою любовью до народу і, разом з тим, не маючи елементарних наукових відомостей про соціальні й економічні справи, Танячкевич був ідеїрим робітником на народній ниві, на скільки ту роботу розуміли кращі представники його покоління. Живучи серед зліднів, він посився з широкими проектами, які, на його думку, могли усипливити його народ, завязував зносини з такими людьми як Драгоманов; але громадський розвиток Галичини ішов, хоч поволі, але невинно шляхом звичайної еволюції, яку відбував кожний народ в Європі, і Танячкевич почав одставати од того розвитку: він був де-який час послом до парламенту і належав там до опозиції, але проглати нові шляхи для української політики йому не судилося. Він виявляв собою нам ідеальну постать священика-народолюбця з творів Франка («Панські жарти», «Місія»), але реальне життя розбивало всі його плани й ілюзії. Останні роки свого життя він одійшов од ширшого руху, хоча

¹⁾ «Літ.-Н. В.», 1906, VIII, М. Грушевський, «Із статистич. комісії Наук. Тов. ім. Шевченка», ст. 309.

ще появлявся на ріжких зуїдах і вічах, одушевляючи слухачів своїми гарними й надзвичайно щирими промовами. Він був живою памяткою молодих років українства на галицькій землі, на-шів романтичною фігурою.

Москвофільська партія в 1906 році втеряла одного з своїх лідерів — Осипа Мончаловського. Енергійний діяч, талановитий журналіст і бесідник, небіжчик оддав усі свої сили на боротьбу з українським напрямом у Галичині, був щирим прихильником «істинно-руссих» людей у Росії, до яких їздив за духовною й матеріальною поміччю; в своїй боротьбі з українством не розбіравсь у засобах, і коли москвофіли мають повне право оплакувати в ньому одного з своїх стовпів і називати його смерть невинагородженою втратою, то прихильники щирого демократизму й поступу, а разом із тим дієсніх інтересів українського народу в Галичині, ніяк не можуть згадати його «це злім-тихим словом».

Друга після Галичини українська країна Австрії—маленька Буковина жила в 1906 році, як і раніше,далеко менш бурхливим життям, ніж Галичина. Правда, рух за виборчою реформою проглинувся і там, але він не прийняв такої гострої форми, як у Галичині, так само як і парламентські відносини на Буковині не мали такої загостреної форми, як там. Довгий час українці на Буковині держались т. зв. правителівенної політики, за що в нагороду дістали де-які концесії на культурно-національному полі. Потім, в початку 900-х років демократичні політики українські, румунські, німецькі й єврейські злучились в один «Вільнодумний Союз», який скоро росцвався. Тепер українці виступають самостійно і організують свою, так звану народну партію, дуже близьку до нац.-дем. в Галичині. Органом її є газета «Буковина» і популлярна «Руська Рада». Народня партія—найсильніша в Буковині. Одни з проводирів її посол до парламенту Миколай Василько, здібний політик, був представником взагалі австрійських українців у парламентській комісії в справі виборчої реформи. Останні часи почала організовуватись на Буковині й українська

соціаль-демократія, обмежуючись поки діяльністю по містах. Вона видає їй свій орган «Земля і Воля». Москвофіли, які давнійше верховодили в краї, тепер втеряли всяке значення і виявляють з себе тільки малу консервативну групу, яка вступає в союз з румунами, щоб боротись з українцями. В початку минулого року буковинців інтересувала сирава розділу черновецької православної єпархії (буковинські українці—православні) на румунську й українську частину, щоб позбавитись румунізаційного впливу духовенства, яке має там переважно румунський характер. В життю Буковини замітну роль відограє українське учительство, яке там далеко краще зорганізоване й свідомійше ніж у Галичині. На Буковині ж виходить і орган всього українського учительства Австрії—«Промінь», радикального напряму.

Найсумнійше виглядає з усіх українських земель Австрії Угорська Русь,—ті пів-міліона угорських українців, що мешкають в чотирьох північно-східних комітатах Угорщини під Карпатами. Вони відрізані від решти українських земель і давно вже стали жертвою мадьярізації. Вбогі визискані з усіх боків, безпомічні в своїй темності угорські українці з кожним роком усе більше піддаються мадьярізації, а від своїх зліднів шукають рятунку в еміграції до Америки. Інтелігенції зовсім нема, коли не рахувати кучки духовенства, більшість якого змадьярізована, а меншість по поглядам—москофільська. Ця меншість видає дві анемічні газетки—«Недѣля» (в Будапешті) і «Наука» в Унгварі, які не мають впливу на народ, а своєю формою й змістом повні якоїсь чудної в наші часи схоластики. Двоє послів од угорських українців, які були вибрані до угорського сейму, записалися до мадьярських клубів, і то ріжних. В 1906 році група українських семінаристів з Галичини задумала зробити візит своїм угорським землякам в Унгварі, але стріча показала взасміні відчуженість і відбулась холодно. Молоді українські семінаристи Унгвара виявили себе гарячими мадьярськими патріотами, які не хтять признавати морального звязку з рештою українського народу.

Щоб докінчiti огляд життя австрійської України, треба скажти ще кілька слів і про українські колонії в Америці, заселені емігрантами з Галичини й Угорської Русі. Партийна групівка серед наших американських колоністів ще не одіялась в цілком закінчені форми, але відбувається виразно на наших очах. Зараз існує кілька напрямків, з яких кожен має своє періодичне видання. Головний орган американських українців—великий тижневик «Свобода», радикального напрямку, який виходить у Нью-Йорку. Він служить органом «Руського Народного Союзу», який чим далі то все більше розвивається. Другий великий тижневик «Канадський Фармер» виходить у Вінніпегу в Канаді і служить пів-офіційним органом канадського уряду. Органом незалежної української церкви в Америці являється газетка «Ранок». Москвофіли з Галичини видають тижневик «Правда», а московофіли з Угорщини — «Американско-Руський Вестник», на який мадьярський уряд дас субсидію. З подій 1906 року «Свобода» (1907, ч. I) зазначує: « побудовано кілька церков, відбулось кілька театральних представень, вечерків і засновано кілька десятків братств і т. д. З конвенцій найважнішою була конвенція «Рус. Нар. Союза», бо цілковито зреформувала цю організацію і посунула її на новий шлях. Від часу цієї реформи почався скорій зрост Союза, і нові члени приступають гуртом до нього». В українських колоніях Канади замітніші події такі: «організовано кілька десятків українсько-англійських шкіл, засновано читальню в Вінніпегу, закуплено будинок для Товариства імені Шевченка, засновано Канадський Руський Народний Союз і Вільнодумну українську федерацію, відбулась конвенція незалежної української церкви, українське віче у Вінніпегу, засновано кілька читалень. Живе в Канаді випали дуже добре, тому минулій рік причинився не мало до поліпшення матеріального побуту українських фермерів». ¹⁾ Про бразилійську Русь можна сказати дуже небагато: релігійні суперечки займають всю увагу українських коло-

¹⁾ „Свобода“, 1907, I, ст. 4.

ністів. Американські українці живо інтересуються справами своєго рідного краю в старому світі, доказом чого може служити успішне збирання грошей на користь постунових партій в Галичині і навіть в російській Україні: в 1906 році на користь «хлонського боєвого фонду» в Галичині і української соціаль-демократичної партії в Росії зібрали американські українці кілька тисяч корон.

Д. Дорошенко.